İSTANBUL KAPALIÇARŞI'NIN MİMARİ ÖZELLİKLERİ VE KULLANIM ÖNERİLERİ

Meltem ÖZÇAKI
Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, m.ozcaki@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1291-3184

Özçakı, Meltem. "İstanbul Kapalıçarşı'nın Mimari Özellikleri ve Kullanım Önerileri". Kalemişi, 20 (2022 Bahar): s. 33–49. doi: 10.7816/kalemisi-10-20-04

ÖZ

İstanbul Kapalıçarşı yüzlerce yıllık zaman diliminde oluşmuş, bedestenler, alışveriş sokakları ve hanlar gibi farklı yapı tiplerinden meydana gelmiştir. Makalenin amacı yapıların bir araya geliş biçimlerinin, mekânsal kullanımlarının ve mimari tasarım kriterlerinin incelenmesi, kullanımına dair önerilerde bulunulmasıdır. Makale kapsamında Kapalıçarşı'yı meydana getiren bedestenlerin, alışveriş sokaklarının ve hanların mimari özellikleriyle ilgili bilgi verilmiş ve gündelik hayattaki kullanımı üzerinde durulmuştur. Kapalıçarşı'nın kullanımı ile ilgili problemlere ve bunların düzeltilmesi yönünde uzmanların görüşlerine yer verilmiştir. Kapalıçarşı ile ilgili SWOT Analizi yapılarak güçlü, zayıf yönleri, fırsatları ve yapıyı ilgilendiren tehlikeler tablolaştırılmıştır. Bunların ışığında Kapalıçarşı'nın kullanım durumunun iyileştirilmesi yönündeki öneriler tartışılmıştır. Öneriler, yapının mimari tasarım kriterlerinin daha görünür olmasının sağlanması ve bunların yeni tasarımlar bağlamında kullanımına dair önerilerin geliştirilmesine yöneliktir. Çevresi ile entegre olan ilişkilerinin sürdürülmesi, geleneksel mimari unsurlarını yansıtacak düzenlemelerin yapılması, eski üretim tekniklerinin canlandırılarak tarihi dokuyla daha fazla bağ kurmasının sağlanmasını içerir. Turizmin dönüştürücü etkisine dikkat edilmesi, insanların tarihi çevrede daha fazla vakit geçirmesine imkân veren kullanım olanaklarının arttırılması şeklindedir. Kapalıçarşı'nın kullanım durumunun iyileştirilmesi, yeni alternatiflerin yaratılması, geleneksel dokusunu yaşatacak düzenlemelere yer verilmesi, kentsel mekânın kalitesini arttıracaktır. Tarihi çevrelerde ilgili çalışmaların yapılması: mimari tasarım kriterlerinin incelenmesi sağlamakta, yapılarla ilgili bellek oluşmasına aracılık etmekte, problemlerinin görünür olmasına imkân vermekte, yapılarla ilgili (yeniden işlevlendirme gibi) çalışmalar yapılacağı zaman farklı alternatiflerin oluşmasına aracılık etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul Tarihi Yarımada, Kapalıçarşı, mimari tasarım, kullanım

Makale Bilgisi:
Geliş: 12 Mart 2022 *Düzeltme: 14 Mayıs 2022* *Kabul: 21 Mayıs 2022*

© 2022 Kalemişi. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

Giriş

İnsanlar yüzlerce yıldır alışveriş yapmak için çeşitli mekânlar oluşturmuşlardır. Bunlar bazı zamanlar kurulan pazarlar gibi geçici düzenlemeler olabilmektedir. Roma forumları, agoralar, sokak dükkânları, kervansaraylar, hanlar, bedestenler, arastalar, çarşılar, pasajlar ve alışveriş merkezleri gibi açık ve kapalı mekânlara sahip yapılar da inşa edilmiştir (Aytar Sever, 2020). Osmanlı Dönemi'nde bu yapılar: arasta gibi bir sokak üzerinde yer alan alışveriş yapıları; bedesten gibi kapalı yapılar; han gibi üretim ve konaklamanın bir arada olduğu yapılar, çarşılar şeklindedir. Osmanlı payitahtı olan İstanbul'da da inşa edilmişlerdir. İstanbul Kapalıçarşı da bunlardan biridir. İstanbul'daki Kapalıçarşı'nın benzerleri yapılar, Türkiye'de Bursa, Kayseri, Adana, Urfa gibi şehirlerde; Halep, Tebriz, İsfahan, Şiraz gibi eskiden önemli ticaret merkezleri olan yerlerde yapılmıştır (Genim, 2014). Bununla birlikte önemli özelliklere de sahiptir. Osmanlı'nın İstanbul'daki ticaret alanları, Doğu Roma'nın kentsel aksları ve odakları ile paralel gelişim göstermiştir. Osmanlı Dönemi yapısı olan Kapalıçarşı, Doğu Roma kentinin ticaret sisteminin sürekliliği içinde yer almıştır. Kapalıçarşı, karayolu ve deniz yolu ile ulaşım açısından merkezi konumda yer almıştır (Özçakı, 2021). Tek seferde inşa edilmemiş, oluşumu yüzlerce yıl sürmüştür. Yapı depremler ve yangınlara bağlı olarak zaman içinde zarar görüp tamir edilerek, yeni birimler eklenerek günümüzdeki haline gelmiştir. Biçimlenmesinde günün ihtiyaçları etkilidir. Üretim ilişkileri açısından Osmanlı Sarayı ile bağlantılıydı. Usta-çırak ilişkisine dayanan, kuralları olan, araştırma faaliyetlerinin yürütüldüğü; bir bakıma araştırma geliştirme yeri ve eğitim kurumu olarak işlevini sürdürmüştür (Görsel 1).

Kapalıçarşı İstanbul'da Nuruosmaniye ile Beyazıt arasında yer almaktadır. 250 yıllık bir süreçte oluştuğu (Gülersoy, 2003: 422), 560 yıllık olduğu ifade edilebilir. Alışveriş işlevinin yanı sıra bir bakıma günümüzün bankaları gibi de kullanılmıştır (Barlas, 2020). Yapı İstanbul'un eskiden dünya ticaretindeki önemi ve kültürel zenginliğini ifade etmektedir. Büyüklüğü ve kullanım çeşitliliği açısından günümüz alışveriş merkezlerine (AVM) benzediği ifade edilmektedir (Genim, 2014). Kapalıçarşı, İstanbul'da kentin ve ticaretin merkezi konumundaydı (Küçükerman ve Mortan, 2007: 162; Gülenaz, 2000: 129; Yerasimos, 2000: 211, 213). Kapalıçarşı 19. Yüzyılda Çarşı-yı Kebir (Büyük Çarşı) olarak adlandırılmıştır. Diğer İslam kentlerindeki gibi şehrin meskûn kesimlerinden ayrıydı (Gülenaz, 2000: 129). Osmanlı Dönemi'nde camilere gelir sağlamak için çarşılar, bedestenler, dükkânlar ve hanlar vakıf mülkü oluyordu (Toprak, Eldem, Baydar, Koraltürk ve Güvenç, 2008: 110). Kapalıçarşı da Ayasofya Camii vakfına dâhildi (Müller-Wiener, 2002: 345-346). Kapalıçarşı ilk inşa edilen yapıları olan bedestenlerin çevresinde gelişmiş, depremler ve yangınlar geçirmiş ve yapısal değişikliklere uğramıştır (Gülersoy, 2003) (Görsel 2).

Kapalıçarşı farklı zamanlarda inşa edilen, birbirinden farklı niteliklere sahip bedestenler, hanlar ve bunların arasında yer alan alışveriş sokaklarından meydana gelir. Söz konusu yapılar farklı inşa teknikleri, üst örtüleri, mekansal düzenleri, kullanım biçimleri, kat yükseklikleri, sirkülasyon şemaları, açık ve kapalı mekan ilişkileri, aydınlatma ve havalandırma çözümleri ve güvenlik tedbirleri içerir. Alışveriş sokakları üzerinde yer alan kapılar, yapının kentsel akslar ve odaklar ile bağlantısını kurar. Kullanımında zaman içinde değişimler olmuştur. Osmanlı Devleti'nde üretim ve satış açısından önemli olan yapı, günümüzde üretim ve tüketim ilişkilerinin değişimi ile turizm ağırlıklı olarak kullanılmaktadır. Kapalıçarşı'nın tarihi, kültürel, sanatsal değeri göz önüne alındığında, turizm odaklı olarak kullanılması yeterli değildir. Bu bağlamda gerçek değerini ortaya çıkaran kullanımlar, farklı kişilerin, farklı zaman dilimlerinde ve farklı amaçlarla yapıyı kullanmalarına imkân verecektir. Sahip olduğu değeri daha iyi ortaya koyabilecektir. Makale kapsamında öncelikle Kapalıçarşı'yı meydana getiren yapılarla ilgili ve bunların zaman içinde değişimleriyle ilgili bilgi verilmiştir. Cevahir Bedesteni, Sandal Bedesteni, Alışveriş Sokakları, Hanlar Kapalıçarşı'yı meydana getiren bölümler olarak ele alınmıştır. Günümüze ait önerilerin belirlenmesi açısından önemli olduğu düşünüldüğünden Osmanlı Dönemindeki ve günümüzdeki gündelik hayat üzerinde durulmuştur. Kapalıçarşı'nın günümüzde kullanımı ile ilgili önerilere yer verilmiştir.

Kapalıçarşı'nın Kullanımı ve Zaman İçinde Değişimi

Cevahir Bedesteni ve daha sonra inşa edilen Sandal Bedesteni Kapalıçarşı'nın ana yapılarıdır. Kapalıçarşı iki bedesten ve bunlara zaman içinde eklenen bölümlerden meydana gelmiştir (Çeker, t.y.: 120). Cevahir Bedesteni'nin inşasından kısa süre sonra etrafında açık pazar alanı oluşmuştur. Bedestenlerle hanların çevresinde daha sonra tek katlı ahşap dükkân sıraları yer almıştır. Bunların üstleri ahşap çatı ve kiremitle kapatılmıştır. 1652 yangını ve 1660 doğal afetinden sonra dükkânlar ahşap yerine kâgirden yapılmıştır. Üstleri kiremitli tonozlu (yarım silindir biçimli kemerli örtülü) çatılarla örtülmüştür. Alışveriş sokaklarının üstünün kapatılması ile farklı çarşı dizileri olan arastalar, bedestenler ve hanlar birbirine bağlanmış ve kapalı yapı oluşmuştur (Gülersoy, 2003:

422-423, 425; Kuban, 1996: 210; Küçükerman ve Mortan, 2007: 160, 162; Batur, 2006: 102).

Yapı 1546, 1618, 1652, 1660, 1695, 1701, 1750, 1791, 1826, 1954 yıllarında yangın; 1766 ve 1894 yıllarında deprem geçirmiştir. Bu nedenle 16. Yüzyıldan, 1970 yıllarına kadar sürekli onarılmıştır (Çeker, t.y.: 120). 18. Yüzyıl'da yangınlara karşı dayanımını arttırmak için kâgir olarak yenilenmiştir (Genim, 2014)[1]. Kapalıçarşı günümüzde 110 bin 868 m²'lik bir alana yayılmıştır; 45 bin m² kapalı alana, 65 sokak üzerinde 3600 dükkân ve 14 hana sahiptir (Kapalıçarşı Web Sayfası). Bölüm kapsamında Kapalıçarşı Cevahir Bedesteni, Sandal Bedesteni, alışveriş sokakları, hanlar başlıkları altında ele alınmaktadır (Görsel 3-4).

Görsel 1. Kapalıçarşı'nın geleneksel ticaret dokusu içindeki yeri (Gündüz Özdeş) (Küçükerman ve Mortan, 2007: 102-103)

Görsel 2. Kapalıçarşı'nın çatısını gösteren havadan çekilen fotoğrafı (WeCityGuide: t.y.)

Cevahir Bedesteni

Türkçe adıyla bedesten, İslam kentlerinde değerli malların alım ve satımının yapıldığı "kaysariyya", yani örtülü çarşıdır (Kuban, 1996: 210). Bedestenlerin özellikleri: kumaş, vb. değerli ürünlerin satışının yapılması; esnafın finansal işlemlerini yürüttüğü, fiyat belirlediği ve ticaret kervanlarının organize edildiği merkez olması; para, ziynet eşyası gibi kıymetli eşyaların korunması için teslim edildiği kasalara sahip olmalarıdır. Emanet denilen sisteme göre kayıp ya da ölmüş kişilerin varlıkları ve şehir sakinlerinin önemli belgeleri saklanırdı. Bu

[1] 1894 depreminde önemli derece zarar görür. 1896'ya kadar süren uzun tamir süreci sonrası yeniden faaliyete başlar. 1943 ve 1954 tarihli yangınlarda yapı büyük oranda zarar görür. 1954 yangını sonrası çarşı esnafının birlik oluşturamadığından inşaat çalışmalarına uzun bir zaman başlanmaz. Bu yüzden devlet sürece müdahale eder ve 15 Nisan 1955 tarih ve 6538 sayılı özel bir kanunla çarşının onarımının düzenli bir şekilde yapılması sağlanır (Genim, 2014).

varlıklar, mirasçısı çıkma ihtimaline karşı yasal süre boyunca tutulup süre sonunda korunan yetimlere vakfedilmek ve/veya devlet hazinesine aktarılmak üzere devredildi. Bedestenler değerli kumaş esnafının lonca merkeziydi. Bedesten esnafında "irade-i seniyye" denilen; loncalarına tekel imtiyazı veren; yazılı, özel padişah emri ve kadı korumasını garanti eden belgeler bulunurdu (İnalcık, 1987: 21; aktaran: Karacalı, 2019: 6-7).

Cevahir Bedesteni Fatih Sultan Mehmed (II. Mehmed) Döneminde eğerli dokumaların ve malların satışının yapılması için inşa edilmiştir. Yapının inşaatına 1455-56 yılında başlanmış, 1460-61 yılında tamamlanmıştır. Kapalıçarşı'nın ilk yapısı olan bedesten, Cevahir Bedesteni, İç Bedesten, Atik Bedesteni, Bezzaziztan-ı Atik: Eski Bedesten olarak adlandırılmıştır. Eski Saray'ın civarında (Artopoleion'un civarında); daha önce de ticari amaçla kullanılan bölgede, Çemberlitaş (Constantinus Sütunu) yakınlarında yer alıyordu. Bedestenin dört kapısından biri olan Kuyumcular Kapısı (Doğu Kapısı)'nın üstündeki kartal kabartması yapının Doğu Roma İmparatorluğu yapısı olduğunu düşündürse de plan, inşa tekniği ve yapı sistemi açısından Türk yapısı olduğu ifade edilmektedir. Yapı çok sayıda yangın geçirmiş olmakla birlikte yapı malzemesinin, inşa edildiği döneme ait olduğu düşünülür (Müller-Wiener, 2002: 345-346; Küçükerman ve Mortan, 2007: 162; Genim, 2014; Kuban, 1996: 210; Gülersoy, 2003: 424; Gülenaz, 2000: 129; Erçetin, 2019: 75).

Görsel 3. Kapalıçarşı ve Nuruosmaniye Camii'nin fotoğrafı (Özendes, 2001: 32)

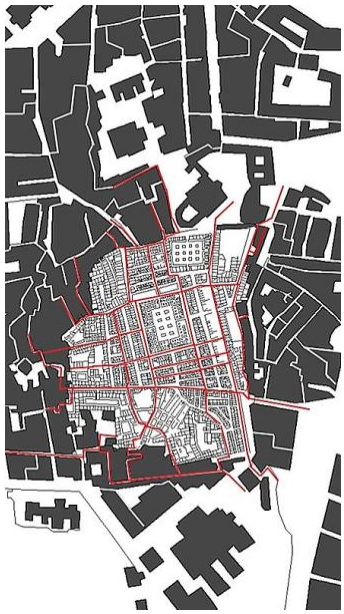

Görsel 4. Kapalıçarşı'nın kentle bağlantısı (Taghizadehvahed, 2015: 40)

Cevahir Bedesteni ve daha sonra inşa edilen Sandal Bedesteni, Fatih Sultan Mehmed Döneminde kiliseden camiye çevrilen Ayasofya'ya gelir getirmesi için Ayasofya Camii vakfına dâhil edilmiştir (Gülersoy, 2003: 422-423; Küçükerman ve Mortan, 2007: 162; Çeker, t.y.: 120). Kapalıçarşı'nın daha sonra inşa edilen bölümleri de aynı vakfın mülkü olmuştur (Müller-Wiener, 2002: 345-346). Fatih Sultan Mehmed Döneminde kentteki ticareti canlandırmak için mevcut yapıların onarılması ve yenilerinin yapılması gerektiğinden (Toprak, Eldem, Baydar, Koraltürk ve Güvenç, 2008: 107-108) bedestenler inşa edilmiştir (Çeker, t.y.: 120). İlk bedestenin inşasından Kapalıçarşı halini alana kadarki süreçte, çarşının boyut ve sınırlarında Cevahir Bedesteni'nin şehir içindeki konumu etkili olmuştur. Çarşının zaman içindeki gelişimi ve günümüze kadar var olması, bedestenin yer seçiminin tesadüf olmadığını gösterir (Gülmez, 2020: 82).

Klasik düzende yapının içinde sivri kemerli kapılardan giriş sağlanan, "mahzen" adı verilen, 44 tane hücre-dükkân bulunurdu. Duvar kenarına dizili dükkânlarda iç mahzenler olurdu. Mahzen ifadesini, birçok yazar yanlış anlayarak yeraltı deposu sanmıştır. İlk yapıldıklarında kapıları demirdendi ve ışık düzenleri yoktu. Dört yüzü olan, içteki tonozların en yüksek noktasında yer alan bir delik sayesinde hava alıyorlardı (Gülersoy, 2003: 424-425). Bedestenin içinde tüccarların ahşap mekânları vardı. Bu mekânların her birinin dış duvarında sonradan kiralık kasalar olarak kullanılan bir tür dolap olan kubbeli bölümler olurdu (Müller-Wiener, 2002: 345-346;

Küçükerman ve Mortan, 2007: 162). Toprak, Eldem, Baydar, Koraltürk ve Güvenç (2008: 107-108) Cevahir Bedesteni'nde "oda" veya "sandık" adı verilen 140 dükkân, Kuban (1996: 210) 126 dükkân olduğunu ifade eder. Kapalıçarşı'da etnik ayrım yoktu; bedestende Rumların, Ermenilerin ve Yahudilerin sandıkları yan yanaydı (Kuban, 1996: 210). Cevahir Bedesteni'nin dış duvarlarında da dükkânlar olduğundan (Toprak, Eldem, Baydar, Koraltürk ve Güvenç, 2008: 107-108), çevresindeki yapılardan daha yukarıda pencereleri vardır; duvarlarının aşağı kesimlerinde ve kubbelerde pencereleri yoktur. Pencerelerin açılıp kapatılması için duvarın iç kısmında dolaşan basit, tahtadan bir balkon yol vardı. Yolun, gece bekçilerinin dolaşması ve yukarı kottan yapıyı gözetlemeleri için yapıldığı da düşünülür (Gülersoy, 2003: 424) (Görsel 5).

Cevahir Bedesteni, günün belli saatleri açık olduğu, geceleri kapıları kilitlendiği, sağlam duvarları olduğu, pencereleri az sayıda ve yüksekte olduğu için güvenliydi. Bir kaleyi andırdığı da ifade edilebilir. Burada en değerli eşyaların alım satımı yapılırdı (Müller-Wiener, 2002: 345-346; Küçükerman ve Mortan, 2007: 162; Gülenaz, 2000: 130-131). Cevahir Bedesteni'nde ticareti yapılan mallar arasında, değerli kumaşlar, mücevherler ve değerli taşlarla bezeli silahlar başta gelirdi. Zenginler para ve mücevherlerini düşük bir ücret karşılığı emanet ederdi. Bedesten tüccarları faiz karşılığı diğer çarşı esnafına borç para verirdi. Bundan dolayı Cevahir Bedesteni aynı zamanda bir tür banka olarak tanımlanır (Gülenaz, 2000: 130-131). Cevahir Bedesteni, gündüz güvenlik amacıyla çarşının yoğunlaştığı saatlerde açılır; geceleri Kapalıçarşı'nın tümüyle kapatılıp korunmasına ilaveten özel olarak muhafızlar tarafından korunurdu. Cevahir Bedesteni gelenek olarak dua ile açılırdı (Sakaoğlu, 1993: 118-119; Goodwin, 1971: 332; aktaran: Karacalı, 2019: 7).

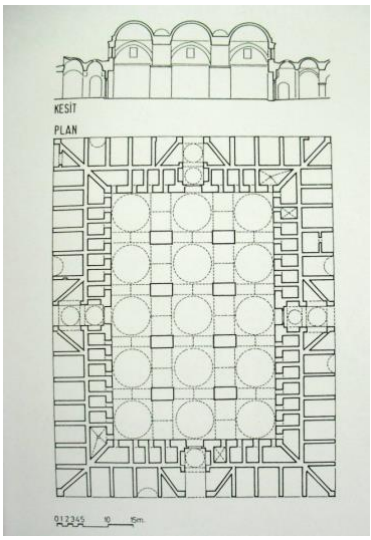

Görsel 5. Cevahir Bedesteni'nin planı ve kesiti (Oğuz Ceylan) (Küçükerman ve Mortan, 2007: 331)

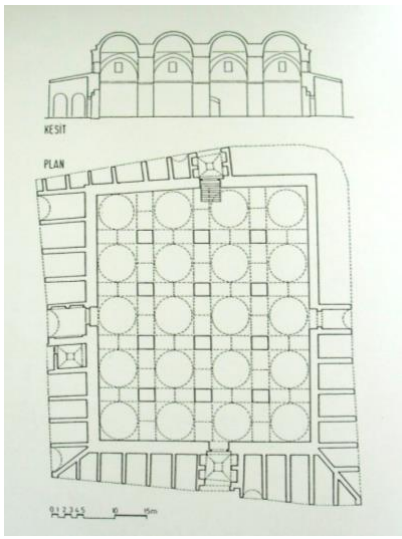

Görsel 6. Sandal Bedesteni'nin planı ve kesiti (Oğuz Ceylan) (Küçükerman ve Mortan, 2007: 330)

Kapalıçarşı ve Cevahir Bedesteni'nde 19. Yüzyılda, özellikle Tanzimat sonrasında kullanımda önemli değişiklikler olmuştur. Endüstri Devrimi'ne bağlı olarak, el emeğine göre seri üretim ürünlerin ucuz olması, Avrupa'dan gelen mallara talebin artması esnafı dönüşüme zorlamıştır (Kara vd., 1999: 117-118; aktaran: Karacalı, 2019: 10). Meşrutiyet Dönemi'nde gösterişli mağazalar Beyoğlu Cadde-i Kebiri'nde yer alırken; Kapalıçarşı sönükleşmiş ve ikinci sınıf mallar satılmaya başlamıştır (Gülersoy, 2003). Cevahir Bedesteni'nde kiralık kasa ve emanetçilik yapılmamaya başlanmıştır. 20. Yüzyıl başlarında, Cevahir Bedesteni dinî törenle açılmamaya başlanmıştır. Rus Devrimi'nden kaçanların getirdikleri, antikalar ve demode bulunan zanaat ürünleri çarşıda bulunur olur. Yaşanan köklü değişim nedeniyle güvenilir bedesten esnafı kültürü ortadan kalkar. 20. Yüzyıl başında, Cevahir Bedesteni geleneksel kullanımını yitirmiştir (Bildik, 1998: 96-99; Kara vd., 1999: 117-118; aktaran: Karacalı, 2019: 10).

Günümüzde Cevahir Bedesteni, Kapalıçarşı'nın içinde yer aldığından dış mimarisi tam olarak algılanmamaktadır. Duvarları taşlardan örülmüştür; tuğla kemerler ve bunlarla taşınan tuğla kubbeler yapıya heybetli görünümünü vermektedir. Eskiden dış duvarlarına bitişik dükkânların olduğu anlaşılmaktadır.

Bedestende yakın zamana kadar geleneklere uygun teşhir ve satış düzeni sürdürülmüştü. 1959'dan sonra yapılan modern, vitrinli dükkânlar, yapının mimarisini bozmuş ve iç görüntüsünü değiştirmiştir (Erçetin, 2019: 75). Bedestenin içindeki sandıklar dükkân haline gelmiş, mahzenler dükkânların vitrinleri arasında kalmıştır (Gülersoy, 2003: 424-425). Sandıkların dükkânlara dönüştüğü yapının iç mekânı, günümüzde dolaşmanın güç olduğu, sıkışık bir düzendedir. Bu durum yapının mimarisinin net olarak algılanmasını da engellemektedir. Dükkânlarla kaplı dar koridorlardan oluşan, sıradan bir iç mekân hissi verir (Karacalı, 2019: 10; Erçetin, 2019: 74; Saglar Onay, 2017: 59). Günümüzde Cevahir Bedesteni'nde antikacılar ve kuyumcular yer alır (Tonguç ve Yale, 2010: 72-73). Pirinç, bakır eski tepsiler ve ibrikler, eski paralar, Osmanlı Dönemi silahları ve her türlü antika eşya gibi değerli eşyalar satılır (Freely, 2008: 123).

Sandal Bedesteni

Sandal Bedesteni, 1515 yılındaki ilk yangın Kapalıçarşı'yı etkiledikten sonra, 1545-1550 yılları civarında Cevahir Bedesteni'nin yakınına inşa edildiği düşünülür (Müller-Wiener, 2002: 346; Genim, 2014). Bazı tarihçiler yapının 16. Yüzyıl'da, bazıları Fatih Sultan Mehmed Döneminde inşa edildiğini ifade eder (Toprak, Eldem, Baydar, Koraltürk ve Güvenç, 2008: 107-108; Erçetin, 2019: 74; Karacalı, 2019: 10). Yapı, Sandal Bedesteni veya Bezzaziztan-ı Cedid (Bedestân-ı Cedîd): Yeni Bedesten, Küçük Bedesten olarak adlandırılmıştır (Gülenaz, 2000: 129; Müller-Wiener, 2002: 349). Cevahir Bedesteni kumaş ticareti hacmi için yeterli olmadığından, Sandal Bedesteni'nin yapımı ile kullanımlar paylaşılmıştır (Goodwin, 1971: 331; aktaran: Karacalı, 2019: 10).

Sandal Bedesteni değerli dokumaların satış yeri olarak yapılmıştır. Bedesten "Sandal" adını, eskiden Bursa'da üretilen ağır, pahalı, özel desenli bir tür kumaştan almıştır. Sandal Bedesteni'nde ağırlıklı olarak bu kumaş satılırdı. Ayrıca değerli kumaşlar, değerli taşlar ve başta ayna olmak üzere dünyanın farklı yerlerinden getirilen çeşitli objeler satılırdı (Toprak, Eldem, Baydar, Koraltürk ve Güvenç, 2008: 107-108; Tonguç ve Yale, 2010: 73; Gülenaz, 2000: 131). Fransız seyyahı Du Loir seyahatnamesinde Cevahir Bedesteni'nde güzel koşumlar, kılıçlar ve değerli kapların; Sandal Bedesteni'nde halı ve kumaş satıldığını yazmıştır (Erçetin, 2019: 74) (Görsel 6).

Cevahir ve Sandal Bedestenleri, çarşının ilk yapılan bölümleri olarak, çarşının çekirdeği olmuşlardır (Gülersoy, 2003: 422). Kapalıçarşı'nın ana bölümleri olan yapılara, zamanla diğer yapılar eklenmiştir (Çeker, t.y.: 120). İlk yapıldıklarından beri taştan olan bedestenler (Gülersoy, 2003: 422), sağlam yapıları ile bir bakıma Kapalıçarşı'nın iç kalesidirler (Küçükerman ve Mortan, 2007: 132). En değerli malların ticaretiyle uğraşan zengin ve itibarlı tüccarlar bedestende yer alırdı. Bedesten "zengin tüccarların merkezi ve kentin ekonomik hayatının kalbinin attığı" yerdi. İki bedestende "tâcir-i kâin" denilen en zengin tüccarlar yer alırdı. Bunlar denizaşırı ülkelerle gemi veya kervan ticareti yapan toptancılardı. Kendileri kentte kalırken "tacir-i seffar" denilen adamları, gemiler ve kervanlarla uzak ülkelere giderdi. Bedestenlerde silah, halı, çeşitli değerli mallar; yün, ipek dokumalar ve diğer değerli kumaşlar satılmıştır (Toprak, Eldem, Baydar, Koraltürk ve Güvenç, 2008: 107-109). Kapalıçarşı'nın tüccar, esnaf ve zanaatkârlarının yanı sıra ticaretle uğraşmayan zenginler de değerli mallarını emanet ederlerdi (Küçükerman ve Mortan, 2007: 132). Bedestenlerde önce Müslüman tüccar sayısı fazlayken, daha sonra ticaretle büyük ölçüde gayrimüslimler ilgilenmişti (Toprak, Eldem, Baydar, Koraltürk ve Güvenç, 2008: 108). Küçükerman ve Mortan (2007: 160) Yeniçerilerin 1750'de bedestenleri yağmalamalarını, güvenliğin simgesi olan bedestenlerden daha fazla imparatorluğun yıkılışının işareti olarak değerlendirir. 1914'te Sandal Bedesteni'nin bir bölümü kamulaştırılmış ve mezat salonu (açık artırma ile satış yapılan yer) olmuştur (Genim, 2014). Uzun süre İstanbul Belediyesi'nin mezat salonu olarak kullanılmıştır. Sandal Bedesteni'nde günümüzde bir restoran zinciri faaliyet göstermektedir (Erçetin, 2019: 74).

Alışveriş Sokakları

Kapalıçarşı'da iki bedesten dışındaki bölümlerinin genel karakteri alışveriş sokakları şeklindedir (Gülersoy, 2003: 425). Fatih Sultan Mehmed Döneminde yapılıp günümüzde yıkılmış olan liman çevresindeki tahıl ambarları taştan olabilir; ancak yüzyıllarca arasta, han ve kervansaray gibi ticaret yapıları ahşaptan yapılmıştır. 18. yüzyıla kadar iki bedestenin çevresindeki bütün alışveriş sokaklarındaki dükkânlar, tek katlı ve ahşaptı. Matrakçı Nasuh'un haritası ile Veli Can'ın Hünername minyatüründe, Kapalıçarşı iki yanında basit ahşap dükkânların dizildiği sokaklar şeklinde ifade edilmiştir. Matrakçı Nasuh'un haritasında revaklı ya da revaksız, bazen dikdörtgen bir avlu çevresinde dizili dükkânlar şeklindedir (Kuban, 1996: 210, 259). Başlangıçta üzerleri açık olan arastaların, zamanla güneşten korunmak için en azından asmayla örtüldükleri, daha sonra muhtemelen 17. Yüzyılda ahşap ve kiremit çatıların yapıldığı tahmin edilir. Çarşının dükkânları geçirdikleri çok sayıda yangın

ve deprem nedeniyle sürekli yeniden inşa edilmiştir (Gülenaz, 2000: 130). Yangınlara karşı dayanıklı olmaları için, 18. Yüzyılın başlarından itibaren bedestenler ve hanlar gibi kâgir olarak inşa edilmişlerdir. Böylece ahşap dükkânlardan oluşan sokakların yerini, taş ve tuğla malzemeden, tonozlarla örtülü kâgir yapılar almıştır (Gülenaz, 2000: 130; Kuban, 1996: 272). 1766 ve 1894 depremlerinden sonra yıkılan bazı sokakların üzeri yeniden kapatılmadığı için çarşının kapalı kısmı küçülmüştür (Gülenaz, 2000: 130) (Görsel 7-8).

Görsel 7. Kapalıçarşı'nın iç mekân gravürü (Sevim, 2002: 275)

Görsel 8. Kapalıçarşı'nın iç mekân fotoğrafı (Toprak, Eldem, Baydar, Koraltürk ve Güvenç, 2008: 201)

Cevahir Bedesteni'nin dört duvarında yer alan kapılar, dört yöne giden yollara açılır. Bu yolların çevresinde daha küçük başka yollar vardır. Ana ve ikincil tüm yolların çevresinde 15. Yüzyılın ikinci yarısında, sayısının 3667 olduğu ileri sürülen dükkânlar yer alırdı. En değerli mallar bedestende satılırken; diğer dükkânlar sattıkları malların değeri ve önemine göre, bedestenin bitişiğinde veya daha uzak bir yerde bulunurdu (Toprak, Eldem, Baydar, Koraltürk ve Güvenç, 2008: 107-109). Cevahir Bedesteni'ne ne kadar yakınsa, malın değeri o kadar yüksek olurdu (Gülenaz, 2000: 130). Kapalıçarşı'nın sokakları, farklı ürünler üzerinde uzmanlaşmış, farklı çarşı dizilerinin yan yana sıralanması şeklindedir. Aynı tür malları satanlar çoğunlukla aynı sokakta yer alır ve sokaklar bu zanaatkârların, esnafların adlarını taşır (Freely, 2008: 123; Tonguç ve Yale, 2010: 71-72; Erçetin, 2019: 72). Terziler, Kavvaflar, Kalpakçılar, Bezciler, Hasırcılar, Hallaçlar, Haffaflar, Papuççular, Nalıncılar, Mücellitler gibi sokak isimlerinden, burada eskiden hangi ürünün ticaretinin yapıldığı anlaşılır. Her meslek grubunun kendi loncası vardı ve Kapalıçarşı'da her sokakta belli bir meslek grubu yer alırdı. Sıkı kontrol olduğundan dükkânlarda uzmanlıkları dışında mal satmazdı (Gülenaz, 2000: 130). Çalışan esnaf ve sanatkârlar loncalar ile belirli nizamlara bağlanmıştı (Küçükerman ve Mortan, 2007: 132). Her sokakta aynı mal türünün bulunması, lonca düzenin özelliği olarak ihtiyaç duyulan şeyleri kolayca bulmayı; fiyat ve kaliteyi kolayca karşılaştırmayı sağlıyordu (Batur, 2006: 103-104). Günümüzde bu meslek gruplarının bir bölümü sadece sokak isimlerinde kalmıştır (Erçetin, 2019: 72). Serpuşçular Sokağı, Tuğcular Sokağı gibi bazı adlar kaybolmuş üretimleri ifade etmektedir (Freely, 2008: 123; Tonguç ve Yale, 2010: 72). Kapalıçarşı'daki disiplin ve koruyucu düzen, esnaf ve lonca sistemi ortadan kalkıncaya kadar sürmüştür (Küçükerman ve Mortan, 2007: 132). Günümüzde Kapalıçarşı ürün çeşitliliğini büyük oranda yitirmiştir (Genim, 2014) (Görsel 9-10).

Cevahir ve Sandal Bedestenlerinin esnafı çok zengin olduğundan, fazla çalışmaya ihtiyaçları yoktu. Çarşıdaki diğer dükkânlar akşam kapanırken, bedestendeki dükkânlar ikindi vakti kapanırdı. Çarşının ve bedestenlerin güvenliği padişaha bağlı Bölükbaşı'nın yönetimindeki askerler tarafından sağlanırdı. Bundan dolayı çarşı, şehirdeki herhangi bir yerden daha güvenliydi. Bedestenin kapıları hem dışarıdan, hem de içeriden kilitlenirdi. İçeride kalan bekçiler, kapı dışarıdan açılmadıkça dışarı çıkamazdı. Bedestenin dışındaki çarşıda da geceleri bekçiler kalıyordu. Padişahın fermanı olmadan çarşının kapılarını geceleri asla açmazlardı (Gülenaz, 2000: 131).

Hanlar

Hanlar, payitahtın ticari hayatında önemli yapılardı (Toprak, Eldem, Baydar, Koraltürk ve Güvenç, 2008: 110). İstanbul'da Fatih Sultan Mehmed Döneminde, tüccarlar için hanlar yapılmaya başlanmıştır. Çabuk yapılan ve kısmen ahşap olan eski dönem hanları günümüze ulaşmamıştır. Hanlar bir veya iki katlı, genelde merkezi bir avlusu ve tek girişi olan dikdörtgen yapılardı. Saraylar gibi zemin katlarında moloz taş kullanılırken, birinci katları ve tüm yatay elemanları ahşaptan yapılmıştır. Batılı gezginlerinin yazılarından, çarşının ve hanların özelliklerinin yüzyıllarca değişmediği bilgisi edinilir. Edirnekapı, Fatih, Şehzadebaşı, Üsküdar gibi kenar semtlerde hanlar ve dükkânlar ahşaptan yapılmaya devam edilirken; 18. Yüzyılın başlarında, büyük yangınlardan sonra Kapalıçarşı ve birçok han taştan yapılmıştır. Sonraki yüzyıllarda, Batı mimarisinin etkisiyle kütlesel taş hanlar yapılmıştır (Kuban, 1996: 213, 259, 327).

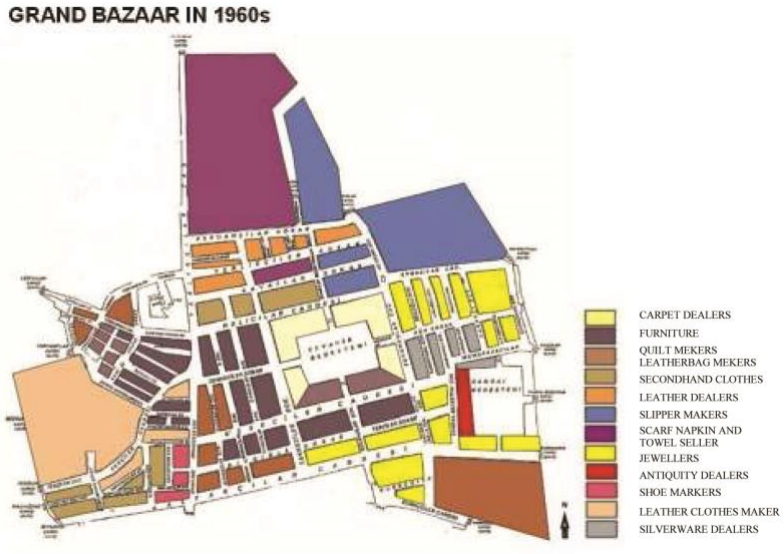

Görsel 9. 1960'lı yıllarda Kapalıçarşı'nın iç mekân kullanımı (Erdenen, 1965) (Köroğlu, Özelçi Eceral ve Uğurlar, 2009: 287)

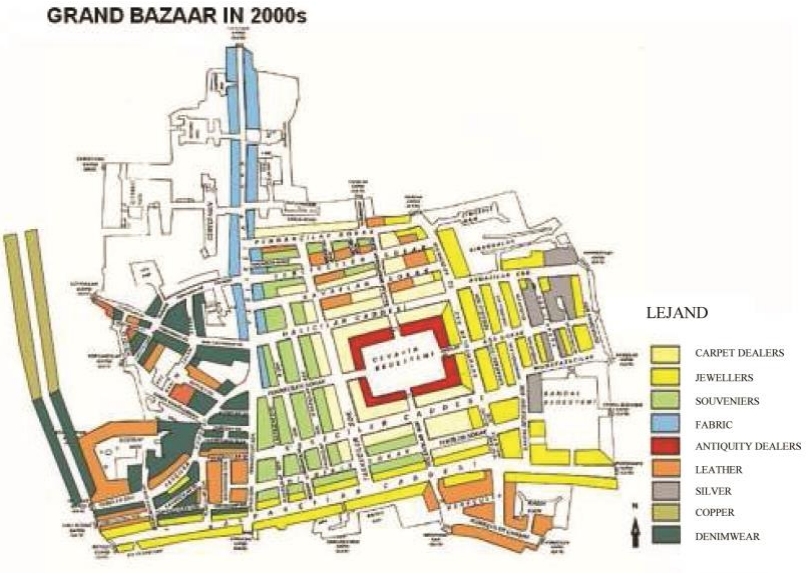

Görsel 10. 2000'li yıllarda Kapalıçarşı'nın iç mekân kullanımı (Kapalıçarşı broşürü) (Köroğlu, Özelçi Eceral ve Uğurlar, 2009: 287)

İstanbul'dakilerden önce inşa edilen han ya da kervansaraylarda, insan-hayvan-yük bir aradaydı. İstanbul'daki Fatih Külliyesi'nde insan ile yük hayvanı ilişkisinde ayrım yapılmıştır. İnsanlar için yapılanlar tabhane (misafirhane), hayvanlar için yapılanlar kervansaray şeklinde isimlendirilmiştir. Yapıların insan-hayvan-yük ayrımına göre inşa edilmesi prensibi, Fatih Külliyesi'nden sonra İstanbul'da inşa edilen sultani külliyelerinde de uygulanmıştır (Cantay, 1994: 548). Mal yapım-üretim hanları olan Bekâr Hanı (Bekâr Odaları) şeklinde isimlendirilen hanlar, lonca sistemine bağlı olarak çalışırdı. Yolgeçen Odaları, Mercan Odaları, Cebehane Odaları, Hilâlci Odaları gibi önemli hanlar Mahmutpaşa ile Unkapanı arasında yoğundu. İlk örneği, 15. Yüzyılda Fatih Sultan Mehmed Döneminde yenilenip işlevini devam ettiren Beyazıt'ta yer alan Simkeşhane Hanı (sim imal edilen yer) olan mal yapım-üretim hanları, 18. Yüzyıldan itibaren yoğun olarak inşa edilmiştir (Cantay, 1994: 549). Kapalıçarşı'da, kendi içinde ayrı birer ünite olan 30 han vardı[2]. 1894 depremi sonrası gerçekleştirilen onarımla, çarşının sınırı daraltılmış, çarşıyı çevreleyen hanların yarısı kadarı çarşı alanı dışında kalmıştır. Bugün çarşı içinden girilebilen han sayısı 14'tür (Küçükerman ve Mortan, 2007: 163; Gülersoy, 2003: 426; Çeker, t.y.: 120)[3].

Kapalıçarşı Üzerine Düşünceler

Durağan bir yapı olmayan Kapalıçarşı, değişen sosyo-ekonomik faktörlere bağlı olarak değişim geçirmiştir. Çarşının kullanıma devam etmesi için yeni ihtiyaçlara adapte edilmesi önemlidir. Değişimlerin çevrenin potansiyellerini ortaya çıkaracak şekilde yönlendirilmesi daha olumlu sonuçlar verecektir. Kapalıçarşı gibi tarihi çevrelerdeki düzenlemelerde kültürel önemi tanımlayan: kamusal, sosyal, ekonomik, mekânsal özellikleri korunmalıdır. Alınan kararlarda ticari kâr amacının baskın olması, çarşının özelliklerini kaybetmesine neden olabilir (Saglar Onay, 2017: 59). Yapı kültürel miras olarak İstanbul ve İstanbul'da yaşayanlara aittir (Genim, 2014). Tarihsel, kültürel ve sosyal açıdan sürdürülebilirliğin sağlanmasında kamu kurum ve kuruluşları ile çarşı esnafı ve yöneticilerin sorumlukları vardır (Görsel 11-12).

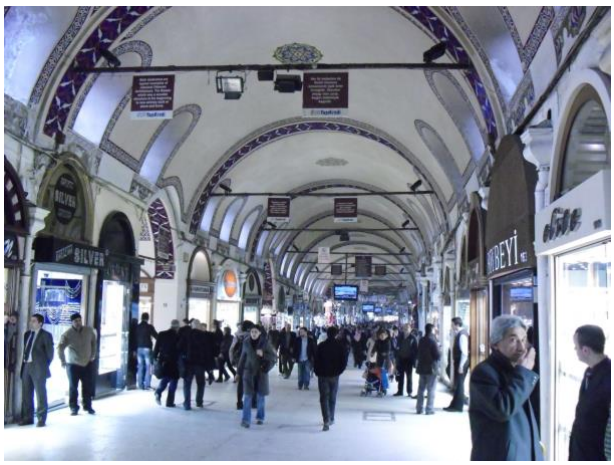

Görsel 11. Günümüzde Kapalıçarşı'nın iç mekânı

Görsel 12. Günümüzde Kapalıçarşı'nın iç mekânı

Yetkili kamu kurum ve kuruluşları kurallar koyup denetleyebilir, çarşı yönetimi ve işletme sahipleri birlikte fiyat politikaları belirleyebilir. Otantik ve yerel ürün beklentisi olan turistler için ürünlere görsel ve içeriksel standartlar getirilebilir. Kapalıçarşı derneği, çarşı esnafı ile toplantılar yapıp esnafa eğitimler verilebilir. Çalışanlar turizm, müşteri ilişkileri ve iletişim konularında eğitimler alabilir. Tarihsel dokunun korunması ve düzenlemelerin sürdürülebilirliği için yasal düzenlemelerle denetlenmelidirler. "Kapalıçarşı Ticari ve Yaşam

[2] Geçen yüzyılın sonunda Kapalıçarşı'daki ve yakın çevresindeki hanların başlıcaları şunlardır: Paçavracı Hanı, Sarnıçlı Han, Ali Paşa Hanı, Camili Han, Çuhacı Hanı, İç ve Dış Cebeci Hanları, Yağcı Hanı, Rabia Hanı, Baltacı Hanı, Sorguçlu Han, Yolgeçen Hanı, Sepetçi Hanı , Bodrum Hanı, Astarcı Hanı, Pastırmacı Hanı, Mercan Ağa Hanı, Tarakçılar Hanı, Perdahçılar Hanı, Kızlarağası Hanı, İmameli Han, Zincirli Han, Büyük ve Küçük Cebeci Hanları, Büyük ve Küçük Safran Hanları, Evliya Hanı, Sarraf Hanı, Kuyumcular Hanı, Yarım Taş Hanı'dır (Gülersoy, 2003: 426).

[3] Yukarıda yazanlar arasında bugün çarşıya doğrudan bağlı kalan, yani sadece çarşıdan girilebilen ve dışarıya kapısı olmayan hanlar şunlardır: Astarcı Hanı, Büyük ve Küçük Safran Hanları, Evliya Hanı, Sarraf Hanı, Mercan Ağa Hanı, Zincirli Han, Varakçı Hanı, Rabia Hanı, Kuyumcular Hanı, Yarım Taş Hanı'dır (Gülersoy, 2003: 426).

Kuralları Klavuzu" isimli belgede belirlenen ve cezai yükümlülükleri olan kurallar yer almaktadır. Çarşı içinde sigara yasağının kontrolü, temizliğin sağlanması, tabela ve yönlendiricilerin düzenlenmesi, tarihsel ve kültürel yapının dokusuna uygun düzenlemesi için çarşı yönetimi ile kamu kurum ve kuruluşların denetimleri daha etkin olabilir (Erşahin ve Demirkol, 2020: 20-21).

Tablo 1. Kapalıçarşı ile ilgili SWOT Analizi

GÜÇLÜ YÖNLER

- Kapalıçarşı'nın yüzlerce yıldır, dönemsel şartlar değişse bile, zamanın koşullarına adapte olarak kullanılıyor oluşu
- Turizm açısından önemli ve turistler açısından ilgi çekici olması
- Kendi içine kapalı değil, kent ile bağlantılı olması
- Turistler ve yerel halk gibi farklı kişilerin alışveriş etmesine olanak veren ürün çeşitliliğine sahip olması
- Tescilli olup koruma altında olması
- Zamanla gelişen, büyüyen bir yapı olarak mimarlık tarihi açısından önemli ve mimari tasarım açından bilgi verici olması
- Açık, yarı açık, kapalı alan kullanımı; farklı yüksekliklerde, biçimlerde, üst örtüleri farklı yapıların bir aradalığı ile mimari tasarım ilkeleri açısından öğretici olması

ZAYIF YÖNLER

- Ağırlıklı olarak turizm eksenli olarak kullanılması, ilk yapım amacına göre değişimlerin yaşanması
- Dükkânların boyutu, kullanımı, açılıp kapanma şekli gibi iç mekân özeliklerinin değişmesi
- İç mekân özelliklerindeki değişimlerle yapının mimarisinin yeterince algılanamaması
- Turizm amaçlı kullanılanlar dışındaki bazı bölümleri (hanlar gibi) kullanılıyor olsa da bakımsız olmaları
- Kent ile bağlantısının eski dönemlere kıyasla azalmış olması, liman-kapan-han şeklindeki ticaret örgütlenmesinin günümüzde olmayışı
- Kapalı ve açık mekânda satılanlardan turistlere yönelik ürünlerin ağırlıkta oluşu
- Günün şartlarına uyması için (aydınlatma düzeni gibi) gerçekleştirilenlerin, yapının orijinal düzeninden farklılaşmaya sebep olması

FIRSATLAR

- İstanbul'un müze-kent olarak ifade edilmesi bağlamında, yapının ele alınabilecek oluşu
- Tarihi dokudaki yapının, farklı yapılarla ilişkili olarak yeni turizm aksları ile birlikte ele alınabilirliği
- İstanbul Tarihi Yarımada ile ilgili yeterli çalışma olmaması ve çok sayıda çalışma yapılma imkânın varlığı nedeniyle Kapalıçarşı'nın farklı bilimsel çalışmalar bağlamında ele alınma olasılığı (Malzeme bozulmaları, restorasyon uygulamaları, mimarlık tarihi çalışmaları, yapının günümüzdeki kullanımını iyileştirmeye yönelik çalışmalar, vb.)
- Yerel halkın ve turistlerin yapıyı ve yakın çevresindeki yapıları kullanımını arttırmaya yönelik geçici ve kalıcı sergilerin yapılabilir oluşu
- Çocukların alanda vakit geçirmelerini artıracak sanatsal ve bilimsel aktivitelerin desteklenebilirliği

TEHLİKELER

- Gerçekleşecek uygulamaların, özellikle turist yoğunluğunu arttırması ve uygulamaların yapı üzerindeki baskıyı arttırması
- Yapıya zarar veren restorasyon ve yeniden işlevlendirme uygulamalarının gerçekleşebilirliği
- Tarihi yapı unsurlarına içsel derinliği olmayacak şekilde, yapıların cephesinde yer verilen tarihselci uygulamaların geçekleştirilmesi
- Kullanımındaki yoğunluk nedeniyle, dükkânların birleştirilmesi ve bu şekilde iç mekânsal düzeninden daha fazla değişimlerin yaşanması olasılığı
- Gerçekleşen uygulamaların dönüşüm sürecini tetikleyebileceği. Esnafın kentin başka yerlerine gitmesi yönünde ekonomik yönü ağır basan, baskının oluşabilirliği
- Uygulamalarla alanın sonradan üretilmiş, suni bir yer haline gelmesi olasılığı

Genim'in önerisi (2014) İstanbul'un artmakta olan turizm potansiyeli nedeniyle, Kapalıçarşı'nın yerli ve yabancıların ilgisini ve beğenisini çeken bir mekânına dönüştürülmesidir. Kapalıçarşı ve çarşıyla bağlantılı hanların büyük bölümü özel mülkiyettir. Çarşı içindeki dükkânların büyük bölümü, taşıyıcı duvarları incelterek, çarşı dışındaki mekânlar ile dükkânlar arasında bağlantı kurarak, (tapu alanları dışında, yasal olmayan şekilde) bodrum kat elde edip bu katları kamusal alanlara doğru büyüterek, yasal mülkiyet alanlarından fazlasını kullanmaktadır. Çeşitli girişimler, rölöve gibi çalışmalar engellenerek yasal olmayan uygulamaların tespit edilmesi önlenmeye çalışılmaktadır. Bu yüzden problemler çözülmemekte ve çarşı yeniden düzenlenmemektedir (Genim, 2014). Genim (2014) Kapalıçarşı'nın devlet kaynakları ile yenilenmesine karşı olduğunu ifade eder. Buradaki bir dükkân satış ya da devir bedeli çok pahalı olduğundan, devlet katkısını beklememek gerektiğini belirtir. Bununla birlikte Kapalıçarşı'nın büyük bölümü özel mülkiyette olsa da ilgili kanuna dayanarak "Devlet Malı" niteliğindedir. Buna dayanarak mal sahipleri ve esnaf Kapalıçarşı'nın onarımı için ya bir araya gelip uzlaşarak çözüm üretebilir. Konuyla ilgili bir kanun çıkarılıp yenileme devlet denetiminde yapılabilir[4]. Çarşının uzun süre onarım görmeden ve yenilenmeden iyi bir şekilde faaliyetlerini sürdürmesi olası gözükmemektedir. Etkili bir onarımdan önce büyük ölçüde kimlik değiştiren çarşı kullanımı yeniden düzenlenmedir. Çarşıda, alışveriş merkezlerine benzer fonksiyonlarla donatılmış, bir işletim planı uygulanabilir. Eski dönemlerdeki gibi Kapalıçarşı'nın etkin bir yaya ulaşım ağının parçası olması da önemlidir. Kendi içine kapanıp içe dönük yaşayarak, ticaretten uzaklaşmamalıdır. Bu yüzden onarımdan önce sadece mimar, sanat tarihçisi gibi uzmanlara değil; ekonomist, iktisatçı, halkla ilişkiler, satış temsilcisi, iletişim uzmanı vb. meslek gruplarına da danışılması uygun olur. Çarşı içinde toplantı, gösteri ve sergi gibi uzun süre kalmayı sağlayan ve farklı aktivitelere imkân veren mekânlar yoktur (Genim, 2014), bunlar da düşünülmelidir.

Yüzlerce yıl içinde oluşan Kapalıçarşı, değişen yaşam koşullarına adapte olarak, eskiye ait nostaljik bir atmosfer sunarak günümüzde varlığını sürdürür. Ticaretten turizme kayan eksende dönüşüm geçirerek kullanılmaya devam eder. Kapalıçarşı taşıdığı mimari fikirler, meydana getirilmesinde rol oynayan mimari tasarım ilkeleri açısından bilgi verici ve özgün bir yapıdır. Günümüzde özelliklerinin ortaya konması ve görünürlüklerinin arttırılması yönünde çalışılması önemlidir. Kapalıçarşı'nın mimari özeliklerinin ortaya konması, yapının bilgi verici olmasını sağlayacaktır. Elde edilen bilgiler yeni tasarımlarda kullanılabilecektir. Günümüzde Kapalıçarşı sahip olduğu potansiyeli yeterince yansıtmamaktadır. İnsanların alanda daha fazla vakit geçirmesinin sağlanması, turizm eksenli kullanımının yanı sıra kültürel ve sanatsal aktivitelere de ev sahipliği yapması, mimari özelliklerini ve gündelik hayat kurgusunu daha iyi yansıtması, kentsel mekânla kurduğu ilişkilerin eski dönemde olduğu gibi güçlendirilmesi sağlanabilir. Bölüm kapsamında Kapalıçarşı taşıdığı mimari tasarım ilkeleri açısından incelenmiş ve kendini daha doğru ifade edebilmesine katkı sağlayacak önerilere yer verilmiştir. Önceki bölümlerde mimari, mekânsal, gündelik hayattaki yeri bağlamında incelenen Kapalıçarşı, bölüm kapsamında günümüzdeki kullanımı ile ilgili öneriler üzerinden tartışılmaktadır (Tablo 1).

Amerika Birleşik Devletleri'nin Las Vegas kentinde, geleneksel Ortadoğu pazarından esinlenen bir alışveriş merkezinin yapılacağı gündeme gelmişti. Pazarın içinde baharatçı ve kasap gibi yerlerin de olacağı, 150 küçük dükkândan oluşacağı ifade edilmişti. Ortadoğu pazarlarının, "insanların bir araya geldiği, görüntü, ses ve kokular açısından gerçek bir deneyim sunan ilginç mekânlar" oldukları vurgulanmıştı. Yapının bu açıdan İstanbul'daki Kapalıçarşı'yı model alacağı belirtilmişti (Sarıçayır, 2013). Söz konusu örnekte olduğu gibi Kapalıçarşı'nın yeni tasarımlara ilham vermesi olasıdır. Sadece oryantalist bakış açısı ile sınırlı kalınmayıp yapı mimari tasarım kriterleri açısından değerlendirilebilir. Örneğin, yapının zaman içinde eklemlenerek büyüme özelliği ele alınabilir. İstanbul'daki Büyük Saray olarak adlandırılan Doğu Roma İmparatorluğu sarayı ve Osmanlı Dönemi yapısı olan Topkapı Sarayı gibi yapılar tek seferde değil, zaman içinde eklemlenerek büyümüş kompleks yapılardır. Bu sadece planlama ile ilgili değildir; bakış açısını, tasarıma yaklaşımı yansıtmaktadır. Yapılar zamansal değişimlere, dönemin gerekliliklerine, kullanılma durumuna, insanların ihtiyaçlarına bağlı olarak büyütülmüştür.

Kapalıçarşı'nın geleneksel düzeninde, doğal aydınlatma ve havalandırmadan yararlanılır. Uygulama, zamanın şartları, inşaat teknolojisi, teknolojik imkânlar, insan yoğunluğu, çalışma saatleri, yangınları engelleme ve içeride satılan malların güvenliği açısından uygundu. Osmanlı döneminde konutlar başta olmak üzere farklı yapı tiplerinin ahşap olması sebebiyle çıkan yangınlar, bir mahalleyi yok edecek şekilde etkili olabiliyordu. Kapalıçarşı'nın duvarlarının üst bölümünde yer alan pencereler, yapıların akşam saatlerinde kilitlenmelerine ilaveten, güvenlik açısından ek tedbirler oluşturuyordu. Enerji, aydınlatma, güvenlik açısından yapı bilgi

[4] Kapalıçarşı 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 5. Maddesi gereği "Devlet Malı" niteliğindedir. 15 Nisan 1955 tarih ve 6538 sayılı kanun benzeri bir kanunla yenileme devlet denetiminde yapılabilir (Genim, 2014).

vericidir. Günümüzde sürdürülebilirlik ve ekoloji gibi kavramlar altında gündeme gelen pasif havalandırma ve doğal aydınlatmadan yararlanılması durumu ile ilgili yapı incelenebilir. Elde edilen veriler, yeni tasarımlar bağlamında da kullanılabilir.

Yapı günümüzde 21 kapısı ile çevresindeki sokaklar ile bağlantı kurmakta ve gündelik hayata katılmaktadır. Eski dönemde bu sokaklar, yapının farklı kentsel mekânlarla ilişki içinde olmasını sağlıyordu. Yapının liman bölgesi, yönetim merkezi, saray alanı ile bağlantısını kuruyordu. Yapı kentin çevre illere ulaşımını da sağlayan, ana yolu olan Divanyolu ile de bağlantılıydı. Kentsel mekânla bağlantısı açısından Kapalıçarşı, daha sonraki dönemin yapı tipleri olan pasajlar ve alışveriş merkezleri ile karşılaştırılabilir. Pasajlar, kurguları itibariyle farklı sokaklarla bağlantı kurar. Sokaklarla bağlantı yapının içinde yer aldığı arsanın özelliklerine bağlı olarak farklı kotlardan da sağlanabilir. Üst katlarında pasajdan bağımsız işleyen (eğitim ile ilgili kurum, iş yeri ya da konut gibi) bölümlerde olabilmektedir. Günümüzde hâkim yapı tipi haline gelen alışveriş merkezlerinde ise yapının iç mekânı ve kent arasındaki ilişki daha sınırlıdır. Bazılarının birden fazla girişi olmakla birlikte, gerçekleşen kontroller; iç mekândaki ısı, ışık miktarının sabit tutulması ile kentsel mekândan farklı yaşam alanı sunulmasını hedeflerler. Geleneksel düzeninde Kapalıçarşı insanların yanı sıra at ve eşek ile dolaşıma imkân vermesi, ışık ve havalandırma kullanımı, sokaklarla bağlantısı açısından kentsel mekânla daha fazla ilişkilidir.

Kapalıçarşı'nın orijinal düzeninde dükkânlar açılır kapanır dolap kapaklarına benzer bir düzene sahipti. Kapakların iki yana değil, yukarı ve aşağıya açılan düzeni ihtiyaçtan kaynaklanırdı. Açıldığında ürünlerin yer aldığı rafların ve satıcının yanına müşterinin de oturabileceği kerevetin olduğu satış düzeni oluşurdu. Günümüzde geleneksel ahşap evlerinin taklidi satış tezgâhları yaygın olarak uygulanmaktadır. Tarihi evler sadece tezgâha biçim olarak uygulanmakta, bir bakıma önüne konulan / giydirilen dekor şeklinde ele alınmaktadır. Benzer yaklaşımla kubbe, satış tezgâhları ya da gazete bayilerinde bir dekor gibi uygulanabilmektedir. Kapalıçarşı'daki dükkânların biçimlenişinin, günümüz dükkân ya da satış tezgâhı gibi tasarımlarda uygulanmaları düşünülebilir. Yapısal özellikleri ele alınarak, yeni tasarımlarda uygulanabilir. Örneğin Osmanlı Dönemi konutlarda hâkim pencere tipi giyotin pencere olmakla birlikte, günümüzde uygulanmamaktadır. Bununla birlikte İngiltere gibi ülkelerde yeni yapılarda giyotin pencere kullanılmaktadır. Günün şartları bağlamında eski düzenler, sadece bir taklit ve dekor unsuru olmadan kullanılabilir. Bunun için Kapalıçarşı'nın geleneksel dükkânları bir imkân sağlayabilir. Çünkü yapı sadece gelenekselin sürdürülmesi açısından değil, yeni tasarımlar açısından da ilham vericidir.

Kapalıçarşı ve çevresindeki tarihi dokunun kullanımının arttırılması, çeşitlendirilmesi için düzenlemeler yapılabilir. İstanbul'un Müze-Kent olması ile paralel, dükkânların bir bölümü eski hallerine getirilebilir. İfade edilen tüm Kapalıçarşı'nın eski, geleneksel dokusuna dönüştürülmesi değildir. Bir alışveriş sokağının ya da yan yana bazı dükkânların eski haline getirilmesi şeklinde gerçekleştirilebilir. Uygulama sınırlı olsa bile insanların yapının geleneksel atmosferini algılamaları kolaylaşacaktır. Söz konusu yerlerde doğal havalandırma ve doğal aydınlatmadan yararlanılması da söz konusudur. Yapının bilgi vericiliği artacak; insanlar içinde yer aldıkları ortamı, gerçekliğine yakın şekilde hissedebileceklerdir. Müze-Kent uygulamaları kapsamında bazı hanlarda geleneksel üretim tekniklerinin sürdürülmesi de olasıdır. Düzenlemeler sayesinde tarihi çevrede, tarihi çevreyi oluşturan öğelerin geleneksel, orijinal dokusu algılanarak zaman geçirebilecektir. Sürdürülebilirliğin, devamlılığın sağlanması ve kişilerin bunu isteklerine bağlı olarak gerçekleştirilmeleri yönünde teşvik edilmeleri önemlidir. Kamulaştırma uygulamaları ya da alınan zorlayıcı tedbirler yerine, uygulamaların sürdürülebilir olması için destekler sağlanabilir.

Düzenlemelerde, satılan ürünlere de dikkat edilmesi gerekir. Özellikle hazır giyim ve turistik eşyalara dikkat edilmelidir. Turizm eksenli satış ya da hazır giyim ürünleri yerin ruhunu yeterince yansıtmamaktadır. Dükkânların günümüzdeki karakteri ve içlerinde satılan mallar tarihi atmosferin algılanmasını engellemektedir. Yapının bir bölümünün tıpkı bir kent müzesi gibi ele alınması, yerel dokunun, gündelik hayatın işleyişi ile ilgili insanlara bilgi verecek ortamların yaratılması da uygun olur. Tüm Kapalıçarşı'nın geçmişe dair bir dönüşüm geçirmesi olası olmadığından ve gerekmediğinden, uygulamalar belli bir çevrede, kısıtlı ve kontrollü olarak gerçekleştirilebilir.

Kapalıçarşı'nın bazı bölümlerinin ya da yakın çevresindeki yapıların sergi mekânlarına dönüştürülmesi de olasıdır. Bu yapılarda geçici ya da kalıcı sergiler düzenlenebilir. Söz konusu düzenleme ile İstanbul'un eski hali, yapıların orijinal düzeni, kentsel düzen, insan ilişkileri, gündelik hayattaki yaşantı, geleneksel ticaret dokusu ile ilgili bilgi aktarılması olasıdır. Gravürler, haritalar, fotoğraflar gibi görsel malzemeleri ve gündelik hayata ait nesneleri kapsayabilirler. Hologram, video, ses ve ışık düzenleri ile geleneksel yapıları daha az etkileyen, ancak

farklı duyulara hitap ettiği için daha etkili olan teknikler kullanılabilir. Farklı yapılarda heykel, enstalasyon gibi çağdaş sanat uygulamalarına da yer verilmesi olasıdır. Düzenlenen sanatsal, bilimsel, eğitici etkinlikler, çocukların ve gençlerin alanda daha fazla zaman geçirmelerine ve tarihi çevre ile ilgili duyarlılıklarının artmasına imkân sağlayacaktır. Kapalıçarşı kentte tekil duran, kentsel ilişkilerden kopuk bir yapı değildir. Kapalıçarşı'nın geleneksel kentsel ilişkilerini ve ticaret ilişkilerini, eski liman tesisleri olmadığından ve ticaret yapısı değiştiğinden sağlamak mümkün değildir. Bununla birlikte alternatif turizm aksları, sanat aksları, kültür akslarının yaratılması olasıdır. Önerilen yeni yapıların yapılması değil; etkinliklere, aktivitelere bağlı olarak düzenlemelerin gerçekleştirilmesidir. Yapılardaki program değişiklikleri, açık hava etkinlikleri ile desteklenebilir. Rehberler, turizm broşürleri, basılı ve dijital duyurular aracılığıyla insanlar yönlendirilebilir. Uygulamalar farklı ilgi alanlarına sahip insanların alana çekilmesinde rol oynayacaktır. Alanda geçirilen vakit, gerçekleştirilen aktiviteler ve zaman kullanımı açısından çeşitlilik yaratacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Kapalıçarşı'nın kentteki konumu, ilk bedestenin yer seçim kararından itibaren, Doğu Roma kentinin ticaret odakları ile ilişkili olarak ele alınmıştır. Kapalıçarşı'nın yer seçiminde, kentsel ilişkilerdeki süreklilik gözetilmiştir. Osmanlı kentinde liman, ticaret, ana ulaşım akslarının devamlılığı gözetilmiş; (Ayasofya'nın kentin ana ibadet mekânı olmaya devam etmesi gibi) dini yapılar kiliseden camiye çevrilerek kullanılmaya devam etmiş; saray gibi odak noktaları yakın konumlanmıştır. Kapalıçarşı da mevcut ticaret dokusunun sürekliliği içinde yer almıştır. Osmanlı Dönemi'nden önce kentle ilgili alınan kararların, planlama yaklaşımının sonucu olarak kentsel mekânda güçlü bir biçimde konumlanmıştır. Kapalıçarşı birbirinden farklı özelliklere sahip yapılardan meydana gelmektedir. Bedestenler, alışveriş sokakları, hanlar gibi farklı yapıların üst örtüler ile birbirine bağlanması ile oluşmuştur. Yapılar zaman içinde ticaret dokusunun ihtiyaçları çerçevesinde meydana getirilen düzenlemelerdir. Günümüzdeki haline gelmesi yüzlerce yıla dayanır. Deprem, yangın gibi olaylarından etkilenerek çok sayıda tamirat geçirmiştir. İç mekândaki dükkân kurgularında, kullanım programlarında değişimler olmuştur. Yapay ışıklandırma ve enerji kullanımı ile günün ihtiyaçlarına cevap vermesine çalışılmıştır. Zaman içinde büyüyerek oluşan, düzenli bir yapıya sahip olmayan Kapalıçarşı, kullanımında bazı değişiklikler olmakla birlikte ilgi çekiciliğini sürdürmektedir.

Alışveriş sokakları, bedestenler ve hanlar gibi taş binalar arasında yer alarak, onları çevreleyen bir doku oluşturur. Farklı mimari özelliklere, kullanımlara sahip yapıların entegre olması, bütünleşmesi ile kentsel doku meydana gelir. İnsanlar yapının içinde dolaşırken, bir katlı kapalı mekânlarla, iki sokağın kesişmesinde meydana gelen farklı perspektiflerle, avlulu sisteme sahip hanlarda açık mekânlarla karşılaşır. Daralmalar, genişlemeler, süreklilikler, lineerlikler, açık ve kapalı mekânlar arası geçişler söz konusudur. Alışveriş sokağı, bedesten, han gibi farklı mimari özelliklere sahip yapılar arasındaki geçişlerde sürprizli, beklenmedik mekânlarla karşılaşılır ve yapının içinde farklı mekânsal deneyimler yaşanır. Kapalıçarşı'nın bazı kapılarından çıkıldığında alışveriş etkinliği birden kesintiye uğramadan, benzer yoğunlukla bir müddet daha devam eder. Eskiden olduğu gibi bazı sokaklarda sapılmadan, alışveriş yaparak Haliç sahiline ulaşılır. Kapalıçarşı'nın çevresindeki üstü açık sokaklarda, yoğun bir şekilde alışveriş etkinliği sürer. Nuruosmaniye kapısından geçilerek Nuruosmaniye Külliyesi'ne ulaşılır. Kapalıçarşı, farklı kapıları ile kentsel dokuyu meydana getiren sokaklar ve diğer yapılarla bağlantı kurar.

Yapı meydana gelmesinde rol oynayan mimari tasarım ilkeleri açısından öğreticidir. Yeni tasarımlarda kullanılabilecek düzenlemeler, yaklaşımlar içerir. Uzun bir zaman diliminde yeni yapıların eklenmesi, birbirinden farklı niteliklerdeki mekânların, binaların birbirine bağlanması ile oluşmuştur. Yüzlerce yıla dayanan oluşum süreci vardır. İhtiyaçların ve yoğunluğun artması, kentin ve imparatorluğun büyümesi ile paralel, yapı da zaman içinde büyümüştür. Çevresindeki sokak dokusunu içine alacak şekilde genişlemiştir. Döneminin enerji olanakları, güvenliğin sağlanması, olası yangınların önlenmesi ve mekânın verimli kullanımı açısından doğal aydınlatma ve havalandırmadan yararlanılmıştır. Günümüzde sürdürülebilirlik ve ekoloji kavramlarını örneklemektedir. Yeni tasarımlarda benzer ilkelerin uygulanması açısından, yapı incelenebilir ve referans olarak ele alınabilir.

Çok sayıda kapısı ve zaman içinde sokak dokusunu içine alarak büyümesi sebebi ile kentsel mekânla ilişki içindedir. Osmanlı Dönemi'nde at ve eşek kullanımı, kentsel mekândaki kullanım biçiminin yapının içinde de devam ettiğini örnekler. Farklı inşa teknikleri, üst örtüleri, mekansal düzenleri, kullanım biçimleri, kat yükseklikleri, sirkülasyon şemaları, açık ve kapalı mekan ilişkileri olan yapıların bir araya gelmesi ile oluşmuştur. Mimari tasarım ilkelerinin kullanımı, yapıların bir araya gelmesi ile yaratılan mekânsal düzenlemeler ile

öğreticidir. Dükkânların açılıp kapanma şekilleri, yana değil, iki kapağın yukarı ve aşağı doğru hareketi, dükkândaki sergileme biçimi ve satıcı ile müşterinin oturduğu düzen günümüzün vitrinli dükkânlarından farklıdır. Söz konusu düzenlemelerin, yeni tasarımlarda günün ihtiyaçları bağlamında ele alınarak gerçekleştirilmeleri olasıdır.

Kapalıçarşı'nın sahip olduğu mekânsal özelliklerin görünür kılınması önemlidir. Turistler, kent halkı, çocuklar, gençler gibi farklı kişiler tarafından kullanımın arttırılması yönünde düzenlemeler gerçekleştirilebilir. Kapalıçarşı'nın belirlenecek bazı noktalarında, sokaklarında, hanlarında çeşitli alternatif düzenlemeler yapılabilir. İçinde yer alan dükkânların bir bölümü cam vitrinlerinin olmadığı, ahşap kapaklı olarak eski düzendeki haline getirilebilir. Doğal aydınlatma ve havalandırma kullanımı ile geleneksel dokusu daha belirgin hale gelecektir. Yapının ve çevresinde yer alan yapıların bir bölümünün, kentin Müze-Kent olma durumu ile bağlantılı olarak ele alınması söz konusudur. Eski yapım tekniklerinin bir bölümü canlandırılabilir. Düzenlemelerde satılan ürünlere de dikkat edilmesi gerekir. Turizmin öncelikli olmasından ziyade, tarihi atmosfer ile uyumlu olacak şekilde ürün çeşitliğine karar verilebilir. Yapıların bir bölümünün kalıcı ve geçici sergilerin gerçekleştirildiği mekânlar olarak kullanılabilir. Eski dönemlerdeki gündelik hayatı, kentsel dokuyu anlatan sergiler gerçekleştirilebilir. Modern müzecilik tekniklerinin uygulanması, yapılara yapılacak müdahale miktarını azaltacak ve yapıların ilgi çekiciliğinin artmasına imkân sağlayacaktır. Bazı yapılarda modern, çağdaş sanat çalışmalarının sergilenmesi de düşünülebilir. Çocuklar ve gençler için gerçekleşecek eğitici ve öğretici etkinlikler, farklı yaş gruplarının alana çekilmesine ve tarihi çevre konusunda bilinç kazanmalarına katkı sağlayacaktır. Kapalıçarşı'nın kentsel mekânla kurduğu ilişkiyi eski dönemlerdeki gibi güçlendirmek için alternatif turizm aksları, sanat aksları, kültür aksları yaratılması olasıdır. Bu yaklaşım yeni binaların inşa edilmesi, yeni bir kentsel doku yaratılmasını önermeyip var olan dokudaki çeşitliği arttırma amacını taşımaktadır.

Geçmişi yüzlerce yıl önceye dayanan ve günümüz koşullarına adapte olarak varlığı sürdüren Kapalıçarşı sadece Osmanlı'nın değil, ondan önceki dönemlerdeki kentsel dokudaki sürekliliğin ürünüdür. Osmanlı başkentindeki ticaret yapısı olarak, dönemin koşullarını yansıtır. Yapının sahip olduğu mimari tasarım ilkelerinin anlaşılması, yeni yapılarda bu bilgilerin kullanılmasına imkân verecektir. Bu şekilde tarihe bir dekor gibi bakan, yapıların üzerine giydirilen bir unsur şeklinde ele alan yaklaşımın yerine, içerdiği bilgi açısından ele alınabilecektir. Yapıda ve yakın çevresindeki dokuda gerçekleşecek aktivitelerin arttırılması, insanların tarihi mekânı kendi deneyimleri bağlamında öğrenmelerine katkı sağlayacaktır. Yapı, Müze-Kent kavramı bağlamında ifade edilen durumun yaşayan, canlı bir örneğini oluşturacaktır.

Kaynaklar

Akıncı, Nazlı Ferah, Ed. Uluslararası İstanbul Tarihi Yarımada Sempozyumu 2013. İstanbul: İSTYAM, Yıldız Teknik Üniversitesi İstanbul Tarihi Yarımada Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2014.

Akozan, Feridun. "İstanbul'un Kapalı Çarşısı". Tarih Dergisi. Sayı: 32, 1979: 759-770, 1019-1029. https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutarih/issue/9604/119903, Erişim Tarihi: 27.12.2020

Alp, Zümrüt; Avcı, Zeynep; Fawler, Susanne ve İnce, Ayça, Ed. İstanbul: City of Memories & Hopes. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2005.

Arseven, Celâl Esad. Eski İstanbul. Haz. Dilek Yelkenci. İstanbul: Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yayınları, 1989.

Aytar Sever, İldem. "Değişen Tüketim Anlayışı ve Alışveriş Merkezlerinde Modernleşme Süreci". Online Journal of Art and Design, Cilt: 8, Sayı: 3 (Temmuz (July), 2020): 107-116. http://www.adjournal.net/, Erişim Tarihi: 28.03.2021

Ayvazoğlu, Beşir. Divanyolu Bir Caddenin Hikâyesi. İstanbul: Ötüken Neşriyat A. Ş., 2003.

Barlas, Hale Ceylan. "Dünyanın İlk Bankası; Kapalıçarşı". Sözcü Gazetesi. 07 Ocak 2020. https://www.sozcu.com.tr/hayatim/seyahat/dunyanin-ilk-bankasi-kapalicarsi/, Erişim Tarihi: 28.03.2021

Batur, Afife, Ed. "Covered Bazaar". Architectural Guide to Istanbul Historic Peninsula, Vol.: 1. Istanbul: Chamber of Architects of Turkey Istanbul Metropolitan Branch, 2006: 102-104.

Cantay, Gönül. "Hanlar". Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt: 3. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994. 548-550.

Çeker, Alper, Ed. Fatih Rehberi. İstanbul: T.C. Fatih Belediye Başkanlığı, Kültür A. Ş., t.y.

Cerasi, Maurice. Divanyolu. Çev. Ali Özdamar. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006.

Çiçekoğlu, F., Panel Yür.; Madran, B.; Oral, T.; Birkan, Ç. ve diğ. "Müze-Kent İstanbul". İstanbul Dergisi, Sayı: 26, 1998: 97-105.

Edgü, Erincik; Ünlü, Alper; Şalgamcıoğlu, Mehmet Emin; Mansourı, Ashkan. "Traditional Shopping: A Syntactic Comparison of Commercial Spaces in Iran and Turkey". Proceedings: Eighth International Space Syntax Symposium. Ed. M. Greene, J. Reyes, A. Castro. Santiago de Chile: PUC, 2012. http://sss8.cl/proceedings.html, Erişim Tarihi: 28.03.2021

Erçetin, Arzu. "Geçmişten Günümüze Gelişen Mekan Kurgusu ile Kapalıçarşı". The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - TOJDAC, Cilt: 9, Sayı: 2 (Nisan (April), 2019): 68-77. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tojdac/issue/44330/547771, Erişim Tarihi: 27.12.2020

Erşahin, Ezgi; Demirkol, Şehnaz. "Alışveriş Turizmi Kapsamında Kapalıçarşı Ziyaretçilerinin E-Şikâyetleri Üzerine Bir Araştırma". Turar Turizm ve Araştırma Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 1, 2020: 4-25. https://dergipark.org.tr/tr/pub/turar/issue/58229/840356, Erişim Tarihi: 27.12.2020

Esendemir, Şerif; Çeker, Alper; Hızal, Dündar; Işık, Hasan; Sorgun, Hüseyin; Güleç, Mahmut ve Özkaya, Nevzat, Yay. Haz. Efsane İstanbul. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2009.

Evren, Yiğit. "Taş Yerinde Ağırdır: İstanbul'da Geleneksel Kuyumculuk İmalatının Tarihî Yarımada'dan Kuyumcukent'te Desantralizasyon Sürecine Eleştirel Bir Bakış". Mimarlık, Sayı: 363 (Ocak-Şubat, 2012). http://www.mo.org.tr/mimarlikdergisi/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=377&RecID=2760, Erişim Tarihi: 27.12.2020

Freely, John. Türkiye Uygarlıklar Rehberi, 1. Cilt: İstanbul. Çev. Tuncay Birkan, Gürol Koca, Aslı Biçen. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.

Genim, M. Sinan. "Kapalıçarşı İçin Ne Yapılmalı?". Milliyet Gazetesi, 3 Ağustos 2014. https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/dusunenlerin-dusuncesi/kapalicarsi-icin-ne-yapilmali-1920156, Erişim Tarihi: 28.03.2021

Göncüoğlu, Süleyman Faruk, Ed. İstanbul'un Kitabı Fatih, Cilt 1. İstanbul: Fatih Belediye Başkanlığı, Kültür Yayınları, 2011.

Gülenaz, Nursel. "Osmanlı İstanbul'unda Kent Merkezi ve Çarşı". İstanbul, Sayı: 35 (Ekim, 2000): 128-131.

Gülersoy, Çelik. "Kapalıçarşı". Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt: 4. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 2003. 422-430.

Gülmez, F. Gülşen. "İstanbul Kapalıçarşı'sı ve Mekansal Kurgusu". Mimar.ist, Sayı: 68 (Yaz, 2020): 79-85. http://www.mimarist.org/mimar-ist-sayi-68-yaz-2020/, Erişim Tarihi: 27.12.2020

İstanbul. "Mahmutpaşa". Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt: 5. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994. 273-275.

Kapalıçarşı Web Sayfası, https://www.kapalicarsi.com.tr/?page_id=16, Erişim Tarihi: 28.03.2021

Karacalı, Atlıhan Onat. "İstanbul Kapalıçarşı'nın Çekirdeği Eski Bedesten'de Tarih, Kültür, Mimari Yapı ve İşlev Değişimleri Üzerine Bir İnceleme". Modular Journal, Cilt: 2, Sayı: 1, 2019: 1-11. http://modular.gedik.edu.tr/tr/pub/issue/49551/635262, Erişim Tarihi: 27.12.2020

Köroğlu, Bilge Armatlı; Özelçi Eceral, Tanyel; Uğurlar, Aysu. "The Story of a Jewelry Cluster in Istanbul Metropolitan Area: Grand Bazaar (Kapalıçarsı)". Gazi University Journal of Science, Cilt: 22, Sayı: 4, 2009: 383-394. https://dergipark.org.tr/tr/pub/gujs/issue/7391/96836, Erişim Tarihi: 27.12.2020

Kösemen, Deniz. İstanbul Ticaret Bölgesinin Oluşumunu Etkileyen Çevresel Faktörler ve Hanların Mimari Kurgusu (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dan. Gülşen Gülmez. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Bina Bilgisi. 2005. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/, Erişim Tarihi: 27.12.2020

Kuban, Doğan. İstanbul Bir Kent Tarihi - Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul. Çev. Zeynep Rona. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996.

Küçükerman, Önder ve Mortan, Kenan. Kapalıçarşı. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007.

Memiş, Şefik; Sadırlı, Fatih, Ed. İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti'nin Kalbi Tarihi Yarımada, 3. Uluslararası Tarihi Yarımada Sempozyumu Tebliğler Kitabı. İstanbul: Eminönü Belediyesi & Haliç Belediyeler Birliği, 2008.

Millingen, Alexander Van. Konstantinopolis İstanbul. Çev. Aykut Gürçağlar. İstanbul: Alkım Yayınevi, 2003.

Müller-Wiener, Wolfgang. Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı. Çev. Erol Özbek. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

Müller-Wiener, Wolfgang. İstanbul'un Tarihsel Topografyası. Çev. Ülker Sayın. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.

Necipoğlu, Gülru. 15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı - Mimarî, Tören ve İktidar. Çev. Ruşen Sezer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Öner, Meriç, Ed. Tracing Istanbul (form the air). İstanbul: Garanti Gallery, 2009.

Ortaylı, İlber. "Karagümrük". Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt: 4. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 2003: 452-453.

Özçakı, Meltem. "İstanbul Kapalıçarşı'nın Kentle Kurduğu İlişki ve Günümüz İçin Öneriler". Yakın Mimarlık Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, 2021: 90-113. https://dergi.neu.edu.tr/index.php/yakinmimarlik/article/view/315, Erişim Tarihi: 02.07.2022

Özden, Pınar. "2010 sürecinde Tarihi Yarımda ve Planlama". İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti'nin Kalbi Tarihi Yarımada, 3. Uluslararası Tarihi Yarımada Sempozyumu Tebliğler Kitabı. Ed. Şefik Memiş, Fatih Sadırlı. İstanbul: Eminönü Belediyesi & Haliç Belediyeler Birliği, 2008: 91-94.

Özendes, Engin. Osmanlı'nın Son Başkenti İstanbul. İstanbul: YEM Yayın (Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları), 2001.

Saglar Onay, Nilufer. "Changing Shopping Spaces in Istanbul". World Journal of Social Sciences and Humanities, Cilt: 3, No: 3, 2017: 56-60. http://www.sciepub.com/WJSSH/content/3/3, Erişim Tarihi: 28.03.2021

Şahin Olgun, İnci. "Kapalıçarşı ve Bellek". Mimar.ist, Sayı: 19 (Bahar, 2006): 19-23. http://www.mimarist.org/mimar-ist-sayi-19-bahar-2006/, Erişim Tarihi: 27.12.2020

Sarıçayır, E. "ABD Kendi 'Kapalıçarşı'sını Yapıyor". Arkitera. 2013. https://www.arkitera.com/haber/abd-kendi-kapalicarsisini-yapiyor/, Erişim Tarihi: 03.01.2020

Sevim, Mustafa, Yay. Haz. Gravürlerle Türkiye (Türkiye in Gravures), İstanbul 2. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

Sinanlar, Seza. Atmeydanı - Bizans Araba Yarışlarından Osmanlı Şenliklerine. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009.

Taghizadehvahed, Niloufar. A Comparative Study of Covered Shopping Spaces: Covered Bazaars, Arcades, Shopping Malls (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dan. Aydan Balamir. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, 2015. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/, Erişim Tarihi: 27.12.2020

Tonguç, Saffet Emre ve Yale, Pat. İstanbul Hakkında Her Şey. İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2010.

Toprak, Zafer; Eldem, Edhem; Baydar, Oya; Koraltürk, Murat ve Güvenç, Murat, Ed. İstanbul. İstanbul: Tarih Vakfı (Yay. Haz.), İstanbul Ticaret Odası, 2008.

Urry, John. Mekânları Tüketmek. Çev. Rahmi G. Öğdül. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999.

Uysal, Yıldız. "Tarihî ve Doğal Çevrede "Turizm" Koruma Amaç mı, Araç mı?". Mimar.ist, Sayı: 17 (Güz, 2005): 36-38. http://www.mimarist.org/mimar-ist-sayi-17-guz-2005/, Erişim Tarihi: 28.03.2021

WeCityGuide (t.y.). Grand Bazaar Guide: Shop Like an Expert, https://www.wecityguide.com/grand-bazaar/, Erişim Tarihi: 04.02.2021

Yerasimos, Stefanos. İstanbul İmparatorluklar Başkenti. Çev. Ela Güntekin ve Ayşegül Sönmezay. İstanbul: Osmanlı Bankası ve Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

Yücel, Gül; Arun, Görün. "İstanbul Kapalıçarşı Tahliye Organizasyonunun Afetten Etkilenebilirlik Değerlendirmesi". Mimarlık, Sayı: 354 (Temmuz-Ağustos 2010): 53-56. http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=368&RecID=2439, Erişim Tarihi: 27.12.2020

ARCHITECTURAL FEATURES OF ISTANBUL GRAND BAZAAR AND SUGGESTIONS FOR USE

Meltem ÖZÇAKI

ABSTRACT

Istanbul Grand Bazaar has been formed through a timespan of hundreds of years, and consists of a variety of structure types such as bedestens, shopping streets, and khans. The aim of this paper is to investigate the composition, spatial uses, and architectural design criteria of these structures, and to propose suggestions for their uses. Within the context of the paper, information on the architectural features of the bedestens, shopping streets, and khans which constitute the Grand Bazaar is given, and their use in daily life is highlighted. The study also includes issues about the use of the Grand Bazaar along with experts' views to fix these. Through a SWOT Analysis, the strengths, weaknesses, opportunities, and threats that concern the structure are shown in a table. In the light of these, suggestions to improve the use of the Grand Bazaar are discussed. The suggestions point out to the fact that the architectural criteria of the structure should be more visible, and these should be used as new designs. These include that the Grand Bazaar should maintain its relations that are integrated with its environment; arrangements that reflect the traditional architectural features should be made; and old production techniques should be revived in order to establish a closer connection with the historical texture. Paying attention to the transformative effect of tourism enhances the possibility of use that allows people to spend more time in the historical environment. Improving the use of the Grand Bazaar, creating new alternatives, and including arrangements that maintain the traditional texture will raise the quality of the urban space. Conducting studies about historical environments provides the analysis of architectural design criteria, allows for the creation of memory of structures, makes issues visible, and mediates to create a variety of alternatives when studies of structures are made (such as refunctioning).

Keywords: Istanbul Historical Peninsula, Grand Bazaar, architectural design, use